

THE IMPACT OF THE CORONA VIRUS PANDEMIC ON HUMANS, ENVIRONMENT AND CLIMATE CHANGE

Miodrag Šmelcerović

Academy of Vocational Studies Southern Serbia-Leskovac, Republic of Serbia,
msmelcerovic@yahoo.com

Pavle Trpeski

European Center for Peace and Development (ECPD), United Nations University for Peace, Belgrade,
Serbia, pavletrpeski@gmail.com

Tamash Dutshai

IKM, N. Macedonia, duchaitamas@gmail.com

Abstract: In order to reduce the spread of coronavirus and reduce the number of infected, many countries have declared a state of emergency, which includes restricting movement, closing factories, schools, and all facilities where citizens can gather. As a result, we reduce environmental pollution and clean air. Of course, in addition to the positive effects, we have more and more negative ones, such as the creation of a large amount of waste, especially medical, which includes: protective masks, protective gloves, protective visors, protective overalls, hats, disinfectant packaging, etc .. Due to the mass use of this protective equipment and in households and public facilities, waste that is improperly stored, or simply classified as municipal waste that later ends up in illegal or urban landfills, has increased. water. These pollutants can endanger and worsen the health of humans and animals. The kovida-19 pandemic has not only affected the physical health of people around the world, but the consequences of this disease are also reflected in the mental health of citizens. In addition to the effects of the financial crisis, social distancing and isolation measures have also exacerbated mental health problems, and the increase in suicides and suicide attempts during the pandemic blockade can also be explained by the suspension of visits to psychological or psychiatric therapy clinics. on pause ”, climate change has continued to take place in the way that scientists have been warning us for years. So this year, numerous weather extremes have been recorded, such as extremely high temperatures recorded throughout the Arctic throughout the year, or a record hurricane season in the Atlantic. The danger of climate change is there, and we only have ten years to mitigate its consequences. What distinguishes the climate crisis, which will occur if we exceed that threshold of 2oC, from the crisis caused by the pandemic, is that - there is no vaccine. Due to increasing climate change, the crisis will be a new reality for society, and it will consist of droughts, fires, pandemics, water shortages, struggle for resources, lack of food, extinction of wildlife and the collapse of the global ecosystem and the economy that depends on that ecosystem. The ultimate goal of this paper is to preserve the environment and humanity. And a warning of possible long-term consequences, as well as ways to solve, reduce and preserve the environment as well as human mental health.

Keywords: virus pandemic, medical waste, mental health, climate change.

UTICAJ PANDEMIJE KORONA VIRUSA NA ČOVEKA, ŽIVOTNU SREDINU I KLIMATSKE PROMENE

Miodrag Šmelcerović

Akademija strukovnih studija Južna Srbija-Leskovac, Republika Srbija

Pavle Trpeski

European Center for Peace and Development (ECPD), United Nations University for Peace, Belgrade,
Serbia, pavletrpeski@gmail.com

Tamash Dutshai

IKM, N. Macedonia, duchaitamas@gmail.com

Abstract: Kako bi se smanjilo širenje korona virusa i smanjio broj zaraženih, mnoge države proglasile su vanredno stanje, što uključuje ograničavanje kretanja, zatvaranje fabrika, škola, kao i svih objekata gde se mogu okupljati građani. Za posledicu imamo smanjenje zagađenja životne sredine i čistiji vazduh. Naravno, pored pozitivnih uticaja imamo i sve više negativnih, kao što je stvaranje velike količine otpada pogotovo medicinskog u šta spadaju: zaštitne maske, zaštitne rukavice, zaštitni viziri, zaštitni kombinezoni, kape, ambalaze od dezinfekcionih sredstava itd.. Zbog masovnog korišćenja ove zaštitne opreme i u domaćinstvima i javnim objektima, povećan je i otpad koji se

nepravilno skladišti, ili jednostavno svrstava u komunalni otpad koji kasnije završi na divljim ili gradskim deponijama. Ovaj neadekvatno odložen otpad izaziva kontaminaciju zemljišta, a spiranjem zemljišta, uzrokovano padavinama, kontaminacija odlazi i u podzemne vode. Ova zagađenja mogu ugroziti i pogoršati zdravstveno stanje ljudi i životinja. Pandemija kovida-19 nije uticala samo na fizičko zdravlje ljudi širom sveta već se posledice ove bolesti odražavaju i na psihičko zdravlje građana. Pored posledica finansijske krize, mere društvenog distanciranja i izolacije takođe su dovele do pogoršanja psihičkih tegoba, a porast broja samoubistava i pokušaja samoubistva tokom blokade zbog pandemije takođe može biti objašnjen obustavljanjem poseta klinikama za psihološku ili psihijatrijsku terapiju. I ako su brojne aktivnosti ove godine stavljene „na pauzu“, klimatske promene su nastavile da se odvijaju na način na koji nas naučnici već godinama upozoravaju. Tako su u ovoj godini zabeleženi brojni vremenski ekstremi poput izuzetno visokih temperatura koje su beležene širom Arktika tokom cele godine, ili rekordne sezone uragana na Atlantiku. Opasnost od klimatskih promena je tu, i imamo samo desetak godina da ublažimo njene posledice. Ono što klimatsku krizu, koja će nastati ako prekoračimo taj prag od 2°C, razlikuje od krize izazvane pandemijom je to što – vakcine nema. Zbog sve većih klimatskih promena kriza će biti nova realnost za društvo, a činiće je suše, požari, pandemije, nestašice vode, borba za resurse, nedostatak hrane, izumiranje živog sveta i kolaps globalnog ekosistema i ekonomije koja od tog ekosistema zavisi. Krajnji cilj ovog rada je očuvanje životne sredine i čovečanstva. I upozorenje na moguće dugotrajne posledice, kao i načini resavanja, smanjenja i očuvanja životne sredine kao i mentalnog zdravlja čoveka.

ključne reči: pandemija virusa, medicinski otpad, mentalno zdravlje, klimatske promene.

1. UVOD

Kako se pandemija korona virusa širila u svetu, tako je i porasla potražnja za zaštitnom opremom, rezultat toga je nagomilavanje medicinskog infektivnog otpada. Da bi se izbegla kontaminacija medicinskim otpadom, potrebna je pravilna sterilizacija. U skladu sa preporukama Svetske zdravstvene organizacije, infektivni otpad nastao od pacijenata koji imaju korona virus, sterilise se na 121 °C ili više, u ciklusu od 60min. Provereno najefikasnija sterilizacija je sterilizacija vodenom parom pod pritiskom, nakon toga se otpad obavezno drobi pre odlaganja na deponiju. Zbog moguće kontaminacije okoline, ovaj otpad tretira se u postrojenjima za spaljivanje otpada ili u autoklavima sa drobilicama, a u skladu sa dozvolama izdatim od strane nadležnih organa. Ovaj otpad se pakuje u žute kese ili žute kontejnere obeležene i sertifikovane u skladu sa propisima ADR-a.

Kao u medicini tako smo i mi u proteklih godinu dana prinuđeni da nosimo zaštitnu opremu, kao što su: zaštitni viziri, rukavice i zaštitne maske. Na taj način ljudi sve više osećaju tegobe koje su usko povezane sa njihovim mentalnim zdravljem. Osećaj nedostatka kiseonika i kratkog disanja (gušenja) izaziva veliku paniku kod odraslih, a kod dece može da izazove smanjenje koncentracije, poremećaj racionalnog razmišljanja i gubitak volje za učenjem. Kada je reč o tome koji bi se problemi s mentalnim zdravljem uzrokovani Kovidom-19 mogli izdvojiti, psiholozi smatraju da bi opsesivno-kompulzivni poremećaj mogao biti jedan od glavnih kandidata. Pored OKP-a, koji predstavlja otelovljenje anksioznosti, „opšta anksioznost je takođe veoma važan problem mentalnog zdravlja o kom treba voditi računa“.

Nedostatak kontrole i neizvesnost su ljudima najveći problem, zato ljudi opsesivno gledaju vesti, provode previše vremena na društvenim mrežama, skupljaju i tačne i netačne informacije, misleći da će time da obezbede mir, a samo čine da im bude još gore. Nemamo nikakvo iskustvo u ovakvim situacijama, a kada je tako onda nemamo odakle da crpimo resurse za borbu protiv poteškoća. Jedan od velikih razloga za pogoršanje mentalnog zdravlja je svakako i ekonomski problem. Odgovori na pandemiju Kovida-19 predstavljaju tek proširenje dinamike koja pokreće druge društvene i ekološke krize: isticanje važnosti jednog tipa vrednosti u odnosu na druge. Takva dinamika igra veliku ulogu u svetskom odgovoru na Kovid-19.

Stoga, dok odgovori na virus evoluiraju, u kom pravcu bi mogle da se razvijaju budućnosti naše ekonomije?

Sajmon Majr istraživač na katedri za Ekološku ekonomiju Univerziteta u Sariju, izjavio je da postoje četiri moguće budućnosti: pad u varvarstvo, čvrsti kapitalizam, radikalni socijalizam, kao i preobražaj u široko društvo zasnovano na međusobnoj ispomoći. Verzije svih ovih budućnosti savršeno su moguće, mada ne i jednako poželjne.

Kao i klimatske promene, koronavirus je delimično uzrokovan našom ekonomskom strukturom. Iako su oba problema naizgled problemi „prirode“, zapravo ih proizvodi društvo.

Do klimatskih promena dovode određeni gasovi koji apsorbuju toplotu. Ali takvo objašnjenje je veoma površno. Kako bismo zaista shvatili klimatske promene, moramo da razumemo društvene razloge zbog kojih i dalje ispuštamo gasove staklene bašte.

Isto važi i za Kovid-19. Da, direktan razlog jeste virus. Ali kako bismo kontrolisali njegove posledice, moramo da proniknemo u ljudsko ponašanje i njegov širi ekonomski kontekst.

2. UTICAJ PANDEMIJE NA MENTALNO ZDRAVLJE ČOVEKA

Pandemija izazvana novim korona virusom SARS-CoV-2 izmenila je svet u poslednjih godinu dana. Na samom početku pandemije najviše se govorilo o tome kako virus utiče na telesno zdravlje i koje su posledice tog virusa na organizam. Vrlo malo se govorilo o mentalnom zdravlju i njegovom očuvanju u toku pandemije.

Da uticaj na mentalno zdravlje kako pojedinih grupacija stanovništva tako i celokupne populacije nije uopšte zanemarljiv, dokazuju brojna istraživanja. Tako, na primer, u Italiji i Španiji roditelji su prijavili da je tokom mera zatvaranja 77% dece imalo probleme s koncentracijom, 39% je bilo uznemireno i razdražljivo, 38% nervozno, dok je 31% imalo osećaj usamljenosti. Prema podacima Ujedinjenih nacija, u Kanadi je tokom pandemije 47% zdravstvenih radnika izrazilo potrebu za psihološkom podrškom, kod 50% zdravstvenih radnika u Kini registrovana je depresivnost, različite oblike anksioznosti prijavilo je 45%, a nesanicu 34%. U Pakistanu se 42% zdravstvenih radnika žalilo na umerene, a 26% na teže psihološke probleme.

Za vreme pandemije najvećim delom su bili pogođeni građani stariji od 65 godina koji su bili sami ili su se nalazili u specifičnim životnim okolnostima. Međutim, i porodice sa malom decom su se susrele sa izazovom kako organizovati prostor i svakodnevnu rutinu, kako unaprediti komunikaciju koja je prikladna za sve članove porodice. U nekim porodicama neki članovi su imali manje strpljenja za ostale članove sa kojima žive, što je dovelo do povećanog porodičnog nasilja. To govori u prilog tome da neke porodice nemaju dovoljno kapaciteta da se nose sa stresom zbog pandemije izazvane virusom SARS-CoV-2.

Pandemija je takođe imala uticaj na pojavu straha od infekcije, karantina ili samoizolacije i kod ljudi koji nemaju istoriju mentalnih bolesti. Poseban izazov za očuvanje mentalnog zdravlja, naravno, predstavlja traumatično iskustvo iznenadnog gubitka života člana porodice, čiji je pratilac, neretko, i egzistencijalna ugroženost usled gubitka hranioca porodice.

Kao posledica svakodnevne izloženosti brojnim stresorima, u opštoj populaciji se pojavljuju, pored dominantnog učešća stanja straha, povećana zastupljenost anksioznosti, depresivnosti kod svih populacionih grupa, a potom i češća zloupotreba alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci. Neka istraživanja ukazuju na posebno povećano prisustvo samopovređivanja i suicidalnog ponašanja. Među razloge zbog kojih su psiholozi zabrinuti kada je reč o potencijalnim dugotrajnim posledicama Kovida-19 spadaju lekcije iz prethodnih pandemija i nacionalnih kriza. Strategije poput karantina, koje su neophodne kako bi se maksimalno umanjilo širenje virusa, mogu izvršiti negativni psihološki uticaj, te, recimo, uzrokovati simptome posttraumatskog stresa, depresiju i nesanicu. Gubitak posla i finansijske teškoće tokom globalne ekonomske krize povezuju se sa dugotrajnim propadanjem mentalnog zdravlja.

Čak i kad pandemija Kovida prođe, neki bi mogli da ostanu suviše anksiozni, zbog straha od mutiranih sojeva. Hronična usamljenost koju je iznedrila društvena izolacija ili „nedostatak smisla života tokom pandemije predstavlja još jedan krupan problem. Neki ljudi su nevoljno ostali s vrlo malo bliskih kontakata u dobu društvenog distanciranja i može im biti teško da ponovo uspostave kontakte. Neki su se svojevremeno povukli iz spoljnog sveta, kako bi se „osećali bezbednije“ i mogli bi se protiviti širenju društvenih interakcija u budućnosti. Kada ljudi u spoljnom svetu dožive stres, može se desiti da se odvoje od tog sveta. A kada osete da su odvojeni, može im biti teško da se vrate u svet i socijalizuju.

Na osnovu istraživanja koje je sprovela Svetska zdravstvena organizacija u 130 zemalja, povodom obeležavanja Svetskog dana mentalnog zdravlja, dobijeni su sledeći podaci:

- Preko 60% zemalja prijavilo je prekide u radu službi za mentalno zdravlje. Posebno su bile pogođene osetljive grupe, kao što su deca i adolescenti (72%), starije odrasle osobe (70%) i žene sa mentalnim poteškoćama u vezi sa porođajem i ranim postpartalnim periodom (61%).
- 67% službi psihološkog savetovanja i psihoterapije je bilo onemogućeno da pruža usluge u vreme istraživanja, 65% radnika i službi u programima smanjenja štete, kao i 45% zdravstvenih radnika koji pružaju usluge zavisnicima od psihoaktivnih supstanci.
- Više od trećine zemalja (35%) prijavilo je prekide u pružanju hitnih intervencija, uključujući i pružanje usluga osobama koje se nalaze na dugotrajnoj hospitalizaciji, što je dovelo i do životno ugrožavajućih stanja.
- 30% je prijavilo da nisu imali pristup lekovima za mentalne poremećaje. Iako su mnoge zemlje (70%) usvojile telemedicinu ili teleterapiju da bi prevazišle probleme u vezi sa mentalnim zdravljem, postoje značajne razlike u pristupu ovim intervencijama. Tako, dok je više od 80% razvijenih zemalja prijavilo da su telemedicinu i teleterapiju primenile kako bi prevazišle probleme sa mentalnim zdravljem, to je učinilo manje od 50% zemalja u razvoju.

Na osnovu ovoga može se zaključiti da je COVID-19 imao razarajući uticaj na pristup uslugama mentalnog zdravlja i da je hitno potrebno povećanje dostupnosti, kao i prioritet u finansiranju ovih vrsta usluga.

3. UTICAJ PANDEMIJE KORONA VIRUSA NA ZIVOTNU SREDINU

Kako se pandemija korona virusa širila svetom, mnoge države su proglasile mere ograničenog kretanja, rada od kuće i obustavljanje proizvodnje. Fabrike u većini zemalja još uvek ne rade ili rade smanjenim intezitetom, ljudi ne koriste automobile i goriva, a za posledicu imamo čistiji vazduh. Poboljšanje uslova životne sredine je išlo uporedo sa pogoršanjem situacije u slučaju pandemije korona virusa, a prvi znakovi poboljšanja su primećeni putem satelitiskih snimaka iz svemira. Zatim smo ih mogli osetiti u vazduhu i našim plućima, a slike čistog vazduha, bistrih kanala i reka obišle su svet. Zatvaranje fabrika i zabrana putovanja pročistila je gradove i industrijske centre u roku od nekoliko dana. Priroda je napokon 'prodisala' – prvo u Kini, zatim Italiji, a onda u desetinama država koje su pogođene koronavirusom. Neke od država imaju privremeni pad ugljen-dioksida i azot-dioksida i do 40%, što značajno smanjuje rizik od plućnih bolesti, srčanih udara ili astme. Ključni indeksi zaštite životne sredine, koji se neprestano pogoršavaju više od pola veka, sada stagniraju ili se poboljšavaju. U Kini, najvećem svetskom 'izvozniku' ugljenika, emisija ugljendioksida je manje za 18%, a značajan pad emisije ugljen-dioksida se očekuje i u SAD, gde je drumski saobraćaj – glavni izvor ugljen-dioksida u Americi – opao za 40%. Čini se da će svet doživeti prvi pad globalne emisije štetnih gasova još od ekonomske krize 2008. Pored pozitivnih uticaja korone virusa na zaštitu životne sredine imamo i negativan uticaj kao što je stvaranje velike količine otpada pogotovo u medicini kao što su na primer: zaštitne maske, zaštitne rukavice, zaštitni kombinezoni, zaštitne kape, viziri, ambalaža od dezinfekcionih sredstava, otpad od uzimanja briseva, epruvete od ispitivanja krvi kod zaraženih osoba, špricevi, boce od infuzija, farmaceutske otpad itd. Negativan uticaj virusa ogleda se u višestrukom povećanju troškova novo nastalog infektivnog i farmaceutskog otpada.

4. UTICAJ PANDEMIJE NA KLIMATSKE PROMENE

Istraživanja su pokazala da novi uslovi koje na našoj planeti izazivaju klimatske promene mogu doprineti većoj opasnosti od budućih pandemija.

Covid-19, bolest koju izaziva nov virus je po svom poreklu zoonoza, što znači da je patogen na čoveka prešao sa životinje, a **najveći broj pandemija u prethodnih 100 godina nastao je upravo na ovakav način.** Prema izveštaju Američkog centra za kontrolu bolesti i prevenciju, **tri od četiri novonastale bolesti potiču od životinja.** Na prelazak štetnih mikroorganizama sa jednih na druge vrste mogu uticati promene u temperaturi, ekstremni događaji poput suša i poplava, ali i ponašanje čoveka, a na to upozoravaju istraživači već duži niz godina. Prema izveštaju Svetske zdravstvene organizacije o klimi i infektivnim bolestima, klimatske promene mogu imati širok spektar uticaja na pojavu zaraznih bolesti kod ljudi. Najčešće se u tom svetlu govori o vektorskim bolestima, kao što je na primer malarija, koje prenose insekti, ali promene u okruženju mogu dovesti i do širenja drugih patogena.

Izmenjeni uslovi u životinjskim staništima, kao što su promene u temperaturi i količini padavina mogu uticati na to koliko je životinjama dostupna hrana, pa i na njihove migracije. Ukoliko one počnu da napuštaju svoja prirodna staništa i na primer posećuju njive, **dolaziće sve više u kontakt sa ljudima koji će se tako suočiti sa mikroorganizmima na koje njihovo telo nije naviklo.** Osim toga, poznato je i da čovek sam zalazi u staništa životinja kako bi krčio šumu.

Istraživanja iz više oblasti pokazuju da će zagrevanjem naša planeta postati drugačije mesto za život i to ne samo po pitanju prirodnih uslova, već će dovesti i do socijalnih sukoba, nestabilnosti, siromaštva i migracija stanovništva. Sve ovo može uticati ne samo na širenje patogena direktno, već i na slabljenje zdravstvenog sistema.

U mnogim delovima sveta, klimatske promene već otežavaju procese proizvodnje hrane, a u budućnosti bi to mogao da bude još češći slučaj, pa istraživači koji upozoravaju na opasnost od zoonoza kažu da bi ljudi u takvim uslovima **moгли češće za ishranu da koriste divlje životinje.**

Divlje životinje mogu biti pravi rezervoari mikroorganizama koji za njih same nisu štetni, ali kod čoveka uzrokuju bolesti. Za epidemiju ebole u Gabonu 1996. godine još uvek ne postoji tačna retrospektiva, ali postoji pretpostavka da je do nje dovelo to što su se ljudi hranili mesom šimpanze. Sa druge strane, za epidemiju iste bolesti 2007. u zapadnoj Africi može biti uzrok konzumiranje slepih miševa.

Klimatske promene su direktnije uticale 1999. i 2000. godine na pojavu hantavirusnog plućnog sindroma u Panami. Reč je takođe o zoonozi, a virus koji uzorkuje bolest koja može biti smrtonosna prenose glodari. Pretpostavlja se da je u tom trenutku bolest buknila zato što su padavine bile dva do tri puta intenzivnije nego što je to ubičajeno. Velika količina padavina je dovela do toga da glodari na raspolaganju imaju više hrane zbog čega se njihov broj naglo povećao što je dovelo do više bliskog kontakta sa ljudima

Po mnogim parametrima, svet postaje mesto kome će sve više pretiti opasnost od novih bolesti, a preduslov za borbu protiv njih jeste upoznavanje uslova u kojima nastaju i mehanizama odbrane.

Imajući u vidu da ukupna emisija treba da padne za najmanje 7,6 odsto svake godine do 2050. da bi se, prema dogovoru postignutom na međunarodnom nivou, globalno zagrevanje održalo na nivou ispod 1,5 stepeni Celzijusa, jasno je da je se radi o teško dostižnom cilju.

Kriza izazvana klimatskim promenama ne može da čeka i njome moramo da se bavimo i dok je u toku kriza prouzrokovana pandemijom COVID-19, ali individualni potezi, kao što su manje oslanjanje na prevoz ličnim automobilom ili održavanje sastanaka preko interneta, umesto uživo na lokacijama do kojih se putuje avionom, neće biti dovoljne. Takođe, odgovor ne leži ni u ekonomiji bez rasta, već je potrebna sistemska transformacija na nivou država i međunarodne zajednice da bi se postepeno došlo do nulte neto emisije ugljenika. Potrebne su nam ogromne, trajne promene u pogledu energetske sistema i drugih stvari koje zavise od fosilnih goriva.

Stoga bi, na primer, određen broj ljudi sa vozila sa motorima sa unutrašnjim sagorevanjem mogao preći na električne automobile, ali bi i pored toga bilo potrebno ponovo osmisliti način na koji se odvija život u gradovima, tako da kretanje bez upotrebe automobila bude olakšano, odnosno da se izađe u susret pešacima, biciklistima i korisnicima javnog prevoza.

5. ZAKLJUČAK

Trenutan razvoj događaja predstavlja naučni i ekološki eksperiment globalnih razmera koji ne bi bio moguć u „normalnim“ okolnostima. Bilo bi nemoguće među državama i privrednim subjektima uspostaviti konsenzus o zaustavljanju saobraćaja, industrije i proizvodnje energije. Kriza nas je do sada naučila da je uz veliki nivo posvećenosti i fleksibilnosti moguće značajno izmeniti naše ponašanje i radne prakse, pa i na ličnom nivou. Međutim, takve promene sa sobom nose i značajnu ekonomsku i socijalnu cenu. Uprkos trenutno pozitivnom uticaju na zagađenost vazduha, optimizam u vezi sa poništavanjem efekata klimatskih promena treba izražavati s oprezom. Još važnije, postoji veliki rizik da će politički prioritet koji je usmeren na pandemiju kovida-19 i njene naknadne posledice rezultirati time što će pitanje životne sredine i klimatskih promena dospeti na dno vladinih agendi. Drugim rečima, ekonomska kriza izazvana pandemijom virusa covid-19 dovešće do manje novca za vladine investicije u zaštitu prirode. Izgledno je da će ozdravljenje privrede brzo preokrenuti taj privremeni i nenameravani napredak. Dok se ekonomija u svetu bude polako oporavljala i vraćala u normalu, sve će se manje obraćati pažnja na projekte za zaštitu životne sredine i probleme sa klimatskim promenama. Ali jedno je sigurno, ako se ekonomsko pitanje bude rešilo, ljudi će se osećati sigurnije i ujedno će se smanjiti panika u društvu. Poboľšanjem ekonomske situacije u svetu, poboljšaće se i mentalno stanje ljudi.

LITERATURA

- Aydin, S., Nakiyingi, B. A., Esmen, C., Güneysu, S., & Ejjada, M. (2020). Environmental impact of coronavirus (COVID-19) from Turkish perspective. *Environment, Development and Sustainability*, 1-8.
- Đorđević, D., & Šmelcerović, M. (2015). WASTE MANAGEMENT International Scientific Conference, Knowledge – Capital of the Future, 17- 19. 04. 2015. Bansko, Bulgaria, Plenar Lektura. Editor: Robert Dimitrovski, ISSN 1857-92.
- Gautam, S., & Hens, L. (2020). COVID-19: Impact by and on the environment, health and economy.
- Henriques, M. (2020). Will Covid-19 have a lasting impact on the environment. *BBC News*, London, March, 27.
- Lečić Toševski, D., Čurčić, V., & Grbeša, G. (n.d). Zastita mentalnog zdravlje u Srbiji, izazovi i resenja- Nacionalna komisija za mentalno zdravlje, Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, Beograd.
- Muhammad, S., Long, X., & Salman, M. (2020). COVID-19 pandemic and environmental pollution: A blessing in disguise?. *Science of the total environment*, 728, 138820.
- Nižetić, S. (2020). Impact of coronavirus (COVID-19) pandemic on air transport mobility, energy, and environment: A case study. *International Journal of Energy Research*, 44(13), 10953-10961
- Sarkodie, S. A., & Owusu, P. A. (2020). Global assessment of environment, health and economic impact of the novel coronavirus (COVID-19). *Environment, Development and Sustainability*, 1-11.
- Verma, A., & Prakash, S. (2020). Impact of covid-19 on environment and society. *Journal of Global Biosciences*, 9(5), 7352-7363.